

СИМВОЛІКА ТА КОЛОРИСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАДИЦІЙНИХ ЖІНОЧИХ СОРОЧОК ПОЛІССЯ

А Аналізується специфіка жіночих сорочок Полісся. Наголошується, що даний регіон є досить великим, що зумовлює певну мінливість українського одягу, поширеному в ньому. Спільними ознаками, що наявні в жіночих сорочках Полісся є специфіка крою, кольорова палітра та символіка. Визначено, що при оздобленні сорочок використовуються геометричні орнаменти, які мають давніше походження, де наявні ромби, хрестоподібні та зіркоподібні мотиви. Сучасніше походження мають рослинні мотиви, серед яких виокремлюються образи калини, дуба, винограду, хмелю. Колористика жіночих сорочок Поліського регіону переважно пов'язана з використанням червоної вишивки на білому тлі.

Ключові слова: жіноча сорочка; Полісся; колористика; символіка; орнамент

Актуальність проблеми. Важливою частиною національної культури є народний костюм. Він виступає однією з головних візуальних репрезентантів національного колориту конкретного народу. Коли мова йде про український народний одяг, то варто виділяти специфіку вбрання в окремих регіонах, адже існує багато особливостей, пов'язаних із візуальним оформленням у залежності від того, де його було створено. Дослідження своєрідних рис, притаманних жіночим сорочкам Полісся, є актуальним і таким, що сприятиме формуванню уявлення про національну символіку та колористичні особливості.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Український одяг у системі міської культури Києва другої половини XIX – початку XXI століття розглянуто в монографії М. Олійник [6]. Особливості традиційної народної вишивки як складової українського одягу аналізуються в дисертаційному дослідженні А. Варивончик [1]. Специфіка семантики української вишивки аналізується А. Колесниковою [3]. Регіональна символіка традиційного вбрання українців окреслюється О. Косміною [4]. Символіка рослинних орнаментів української вишивки на одязі початку XX століття представлена в праці Ю. Нікішенко [5]. Чималий візуальний матеріал, пов'язаний з українським костюмом загалом та сорочкою зокрема представлено в альбомі Т. Кара-Васильєвої [2] та каталозі, впорядкованому Л. Мірошниченко-Гусак та Т. Хомовою, який містить зразки традиційних жіночих сорочок Волині та Західного Полісся кінця XIX–XX століть [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри те, що існує чимало розвідок, пов'язаних із дослідженням особливостей українського традиційного костюму, колористика та символіка сорочок Полісся потребує ретельнішого висвітлення.

Метою статті є розкриття особливостей символічних образів і своєрідних кодів, наявних у традиційних жіночих сорочках, які створювались на Поліссі. Вирішення даної мети реалізується також у безпосередньому зв'язку з дослідженням колористики, яка присутня в сорочках даного регіону.

Викладення основного матеріалу дослідження.

Сорочка є неодмінною частиною традиційного одягу українського народу. Варто визначити, що саме входить до поняття «традиційний» одяг. На думку М. Олійник доречно казати, що «традиційний український одяг» – це поняття, що пов'язане з множиною комплексів «від традиційних» (у значенні саморобних) до сучасних «трансформованих», що є симбіозом традиційного українського та модного європейського вбрання» [6, с. 63].

Якщо звернутись до історичних відомостей, то й у країнах Західної Європи, подібний до сорочки одяг, мав широку розповсюдженість. Так, наприклад, каміза – довга сорочка, що мала простий крій і вироблялась із льону, шовку або хлопку була обов'язковою частиною вбрання. Якщо людина була знатного походження, то на камізу вдягали котту – тунікоподібний одяг із вузькими рукавами. Як правило, каміза не оздоблювалась жодним чином. Натомість, українська сорочка практично завжди була певним чином прикрашена вишивкою.

Українські сорочки є одягом, який має низку особливостей, пов'язаних із тим регіоном, де вони були створені. Так чималу територію сучасної України займає Полісся. «Поліський макрорегіон охоплює північну смугу українських теренів. Своєрідність шляхів розвитку населення трьох правобережних (відносно Дніпра) поліських земель (Волинського, Житомирського та Київського Полісся) обумовила наявність їхньої культурної відмінності від лівобережних Чернігівського та Новгород-Сіверського Полісся» [4, с. 18]. Тому доволі цікавим питанням є висвітлення особливостей традиційних сорочок саме цього регіону. Якщо казати про Українське Полісся, то воно охоплює наступні області: Волинську, Рівненську, Житомирську, Київську, Чернігівську, Сумську. Регіон Полісся простягається на доволі великий обсяг земель, які у давнину були заселені представниками різних племен, тобто воно було поліетнічним. На цих землях мешкали за часів Київської Русі дреговичі, волиняни, радимичі, деревляни, частково поляни, сіверяни, західнобалтські союзи ятвягів. Подібна строкатість етнічного чинника сприяла й створенню досить значних відмінностей, пов'язаних із традиційними сорочками, представленими в даному ре-

гіоні. Розглянемо особливості жіночих сорочок Полісся. Аналіз їхніх особливостей є відповіддю на запити часу, адже «для періоду розвитку України як незалежної держави характерне пошук інтересу до традиційного українського вбрання та модного одягу, який передає українську ідентифікацію» [6, с. 56].

Найдостовірніші відомості, пов'язані з українським одягом другої половини XIX – початку XX століття, представлені фотографіями, на яких було зафіксовано видатних українців того часу у народному вбранні. «Найголовнішим компонентом жіночого строю була вишита сорочка, яка несе в собі найдавнішу інформацію про всі етапи розвитку українського одягу. Вивчення світлин другої половини XIX – початку XX ст. засвідчило побутування сорочок, виконаних у техніці лічильної гладі. Також зафіксовано сорочки з оздобою у вигляді квітів, виконаних як художньою вишивкою, так і простішою технікою – хрестиком. На багатьох фотознімках можна побачити, що в той час побутувала довга жіноча сорочка, оздоблена лиштвою вздовж краю виробу» [6, с. 138]. Власне, дослідження саме жіночої сорочки є доцільнішим, адже, хоча в XIX ст. починається низка змін, пов'язаних зі зміною костюмів, особливо чоловічих, проте жіночий залишається більш консервативним і, як наслідок, дозволяє казати про більш традиційний характер жіночого одягу. «На відміну від чоловічої сорочки, яка була інформаційно й технічно підготовлена до використання в умовах міста, жіноча мала багато важливих, проте архаїчних рис, які гальмували її застосування на рівні з тогочасним одягом. Багатофункціональність сорочки як натільного й верхнього вбрання, «сакральність» її конструкції, що несла в собі багато магічно-оберегових навантажень» [6, с. 144].

Якщо звернутись до найузагальненіших рис, які були притаманні сорочкам Полісся, то можна виділити такі: тканина частіше була доморобною, в ній використовувалася прямолінійний крій, орнамент на жіночій сорочці частіше був геометричним. Що ж стосується кольору вишивки на сорочці, то вона була біло-червоною. Вибір кольорового рішення у сорочці був безпосередньо пов'язаний із іншими компонентами одягу. «Оскільки вбрання на рівні макрорегіонів відрізнялося ступенем урбанізованості, то воно виконує роль макрорегіонального символу. Наприклад, традиційно сільський тип доморобних смугастих спідниць Полісся протиставляється міському типу спідниць Степу з фабричного однотонного текстилю» [4, с. 20]. Можна зазначити, що саме Волинське Полісся відрізнялось від інших типів Поліського регіону домінуванням червоно-білого колориту, причому як на сорочці, так і на інших частинах жіночого одягу (запасці, спідниці та хустці). Здебільшого деталі в сорочках були прямокутної форми, уставки плечові сприяли створенню об'ємнішої горловини та рукавів. Волинсько-поліська сорочка мала зазвичай комір, який зав'язувався яскравою

червоною стрічкою «устечкою». Задля устечки виробляли прорізні петлі, часом вставлялась металева саморобна «спронжка». «Сорочки Волині й Західного Полісся мали між собою суттєві відмінності в характері орнаментування. Якщо у північному регіоні жіночі сорочки найчастіше прикрашали тканим візерунком або вишивальним швом «занизування», «зволікання», що імітував перебірне ткання, то на південно-західній території краю наприкінці XIX – початку XX століть жіноча сорочка оздоблювалась вишивкою в техніках «хрестик», «низь», «лічильна гладь», рідше «стібок», «гладь художня» [7, с. 4].

Власне, як уже зазначалось, у процесі історико-культурного розвитку в конкретних регіонах утворились не лише певна кольорова гама, а й чітко визначені орнаментальні мотиви. Найдавнішими вважаються саме геометричні малюнки. Символіка тих комбінацій, які використовувались у вишивках, мали безпосереднє відношення до уявлень предків. Залишки анімістичних уявлень проявлялись у змалюванні образів, пов'язаних із небесними світилами, землею, рослинним і тваринним світом. Проте вони часто подавались досить абстрактно, не наслідуючи візуальній подібності. Натомість використовувались назви, які містили у собі посилення на явища рослинного світу. «Але коли звернутися до сильно геометризаних і геометричних зображень, які лише осмислюються як рослинні, то можна припустити, що власна символіка цих зображень, пов'язана з архаїчними рисами свідомості, могла зберегтись, але назва цим мотивам була підібрана більш сучасна, відповідна до змін у народній культурі даного періоду» [5, с. 31]. Ю. Нікішенко наводить приклади того, що могли використовуватись назви геометричних орнаментів, які зберігали генетичний зв'язок з рослинами – «барвінки», «хмелик», «сосонка». Згідно з думкою цього автора подібний феномен відображав поступовість змін та їхній частковий характер.

Одним із досить поширених є мотив ромба, який представлений у різних регіонах, у тому числі й на Волині, яка є частиною Полісся. Окрім ромбів, могли застосовуватись зіркоподібні та хрестоподібні мотиви. Загалом, кажучи про сорочку, варто пам'ятати, що вона є цілісною композицією, де врівноважено всі компоненти – фасон, довжина рукава, кольорова гама. Т. Кара-Васильєва зазначає: «Композиція сорочки – це чітко продумана й логічна конструктивно-декоративна система взаємозв'язку площин вишивки, поєднання ажурних швів і вільних частин білого тла, що підкреслює декоративність вишивки. Орнаментувалися головним чином рукава, поділ, пазуха, комір» [2, с. 4]. У сорочках Полісся, на відміну від полтавських сорочок, у яких переважала вишивка білого кольору на білому тлі, була набагато яскравіша кольорова гама. Кажучи про Полісся, можна розглянути окремо певні його частини. У Чернігівському Поліссі жіноча сорочка частіше шилась без комірця

та мала округлий виріз. Вишивка дуже рясно розташовувалась на рукавах. Могли використовуватись геометричні малюнки з вкрапленням квіткових елементів. Власне, розташування певних кольорових елементів на сорочці відіграло роль своєрідних оберегів, які мали надавати силу, можливість здобувати її з природи, із родючої землі.

Одним із ключових зображень, що були на сорочках даного регіону, є восьмикутна зірка, її також називали «повною ружею». Вона часто розташовувалась на жіночих сорочках та асоціювалась із Природою, адже вона утворювалась із поєднання двох хрестів. Один із хрестів символізував сонце, в той час як інший хрест – косий, мав значення, пов'язане з місяцем. Тобто восьмикутна зірка була символом єдності сонця та місяця, дня та ночі, природного циклу. «Вигляд цієї геометричної фігури – ромб, із кожної вершини якого виходять пари променів-спіралей. У народі їх називають «баранячі роги». Восьмипроменева зірка утворюється накладанням прямого хреста (символ Сонця) та косоного хреста (символ Місяця). Поєднання цих «начал» дає всьому життя, тому можна вважати, що ця зірка вважалась символом самої Природи» [1, с. 10].

Серед рослин, які зображувались на сорочках цього регіону виокремлювались квіти, калина, виноград, хміль. Виноград символізував нескінченність, адже його цупкі, довгі та звивисті лози асоціювались із нетлінністю. Попри те, що виноград був більше розповсюджений на півдні України, його змальовували і на Поліссі. Виноград символізував також плодючість. Окрім винограду, змальовували й хміль. Його частіше зображували у таких регіонах Полісся, як Київщина та Чернігівщина, він символізував пишність, розквіт, молодість, зв'язок із землею. Окрім цього, хміль міг символізувати чоловіче начало. Подібний орнамент міг прикрашати край сорочки.

У сорочках Чернігівського Полісся зустрічався орнамент, на якому були представлені дуби. Причому мова йшла не про повне зображення дерева, а лише його фрагментів – листя чи гілки. «Тому зображення дубового листя можемо пов'язати із символікою дуба, який був сакральним деревом слов'янського світу, символом життя, сонця, вічності буття, довгого віку та структури світобудови («світовим деревом»). У даному разі таке зображення могло виступати як загальне побажання здоров'я, довголіття; вишите на плечових уставках жіночої сорочки, воно могло підсилювати руку, надавати їй міцності» [5, с. 32]. Подібна символіка могла використовуватись і на рушниках, на яких Дерево Життя представляли як багатоярусну композицію. У ньому нашаровувались по обидва боки квіти, а на верхівці знаходилась найбільша з них.

Чималу роль відіграла символіка кольору. Переважання саме червоного кольорового забарвлення на білому тлі у сорочках Полісся мало широкий спектр

можливих трактувань. Унаслідок того, що червоний колір може мати як позитивну, так і негативну семантику, звернення до нього було не випадковим. «У всіх народах, червоний вважається найбільш емоційно насиченим кольором. Він асоціювався із кров'ю, війною, ранами, смертю, любов'ю, збудженням, бажанням, швидкістю, небезпекою, вогнем. Червоний привертає до себе увагу. Чистий червоний колір – це колір тривоги і збудження, проте його відтінки діють заспокоїливо. Червоне символізує радість, красу, любов і повноту життя, а з іншого боку – ворожнечу, помсту, війну» [3, с. 34]. Якщо звернутись до семантики червоного кольору на жіночих сорочках, то він символізував радість, любов, виступав уособленням самого життя в усій його багатоманітності.

Висновки з даного дослідження. Українська традиційна сорочка Полісся представляє собою цілісний комплекс, який характеризується певним кроєм, довжиною, специфікою оздоблення. Одним із ключових символів, які використовуються в жіночих сорочках Полісся, є геометричні орнаменти, що зберігають зв'язок із уявленнями предків. Найпоширенішими є мотиви ромбу, хреста, а також рослинні орнаменти. Їхня символіка пов'язана з природою, життям, родючістю. Найчастіше використовується червоний колір, який підкреслює те позитивне, що наявне в життєвому циклі – радість, любов і плодючість.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні особливостей популяризації традиційної символіки та її колористики у сучасному вбранні. Адже одним із модних трендів українського простору є одяг фольклорного типу, в якому часто використовуються елементи народного гаптування, типові вишивки. Відповідно до цього надзвичайно продуктивним буде використання саме традиційних образів, які будуть мати не лише суто візуальний, а й смисловий вимір, який би єднав традицію та сучасність.

📖 Список використаних джерел

1. Варивончик А. В. Традиційна народна вишивка як складова українського одягу (XX ст.): автореф. дис. канд. мистецтвознавства: 26.00.01 – теорія та історія культури; Київський національний університет культури і мистецтв. Київ, 2011. 19 с.
2. Кара-Васильєва Т. Українська сорочка: Альбом. Київ: Томіріс, 1994. 32 с.
3. Колесникова А. В. Особливість семантики української вишивки. Легка промисловість. 2016. № 1. С. 32–35.
4. Косміна О. Регіональна символіка традиційного вбрання українців (до проблеми класифікації). Етнічна історія народів Європи. 2007. Вип. 23. С. 18–23.
5. Нікішенко Ю. І. Символіка рослинних орнаментів української вишивки на одязі початку XX ст. Наукові записки. Теорія та історія культури. – НУ «Києво-Могилянська академія», 2001. Т. 19. С. 30–35.
6. Олійник М. Український одяг у системі міської культури Києва (друга половина XIX – початок XXI століття): монографія / (гол. ред. Г. Скрипник); НАН України, ІМФЕ. Київ, 2017. 312 с.
7. Традиційні жіночі сорочки Волині та Західного Полісся кінця XIX–XX століть: зб. Волин. краєзн. музею: каталог / упор.: Л. А. Мірошніченко-Гусаак, Т. О. Хомова. Луцьк: Волин. старожитності, 2013. 87 с., іл. (Серія «Колекції Волинського краєзнавчого музею»; вип. 5).

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 30.10.2018

Шнуренко Т. В. Символика и колористические особенности традиционных женских сорочек Полесья.

А Аналізується специфіка жіночих сорочок Полесья. Відзначаються значительні масштаби даного регіону, що впливає на множинність модифікацій української одягу, розповсюдженій в ньому. Загальними ознаками, які можна виділити в жіночих сорочках Полесья, є специфіка крою, кольорова палітра і символіка. Визначено, що при оформленні сорочок використовуються геометричні орнаменти, які мають більш давнє походження. Подібне значення мають ромби, хрестообразні і зіркообразні мотиви. Більш сучасне походження мають растительні мотиви, серед яких виділяються образи калини, дуба, винограда, хмеля. Колористика жіночих сорочок Полеського регіону переважно пов'язана з використанням червоної вишивки на білому фоні.

Ключевые слова: жіноча рубашка; Полесьє; колористика; символіка; орнамент

Shurenko Tatyana. Symbolics and Coloristic Features of Traditional Women's Shirts of Polissya.

С The paper analyzes the specifics of women's shirts of Polissya. Ukrainian Polissya covers the following areas: Volyn, Rivne, Zhytomyr, Kyiv, Chernihiv, Sumy. There are significant scales of this region, which affects the multiplicity of modifications of Ukrainian clothing. Common signs that can be identified in the women's shirts of Polissya are the specifics of the cut, color palette and symbolism. The composition of the shirt is a well-designed and logical constructive-decorative system of interconnection of the embroidery planes, a combination of lace stitches and free parts of a white background, which emphasizes the decorative nature of the embroidery. In shirts are mainly decorated sleeves, split and collar.

In Chernihiv Polissya women's shirt was often worn without a collar and had a round neckline. Embroidery was very abundantly located on the sleeves. Geometric patterns with the interspersed flower elements could be used. Actually, the location of certain colored elements on the shirt played the role of peculiar amulets, which were supposed to give strength, the ability to extract it from nature, from fertile land. It is determined that the decoration of shirts is used geometric designs that have more ancient origin. Rombs, cruciform and starforms have an ancient origin. Floristic motives have a more modern origin, among which there are images of viburnum, oak, grape. The color scheme of women's shirts of the Polissya region is mainly associated with the use of red embroidery on a white background.

Symbolism of color played a significant role. The predominance of the red color itself on a white background in Polissya shirts has a wide range of possible interpretations. Due to the fact that the red color can have both positive and negative semantics, the appeal to it was not accidental. Red color is considered to be the most emotionally rich one. It was associated with blood, war, wounds, death, love, excitement, desire, speed, danger, fire. Red attracts attention. Red symbolizes joy, beauty, love and fullness of life on women's shirts.

Key words: women's shirt; Polissya; coloristics; symbolism; ornament